Punainen Risti
Röda Korset

LAUSUNTO

Eduskunnan puolustusvaliokunnalle 20.9.2021

Suomen Punaisen Ristin lausunto Valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteosta (VNS 4/2021)

Suomen Punainen Risti kiittää mahdollisuudesta lausua sisäisen turvallisuuden selonteosta.

Suomen Punainen Risti on viranomaisia tukeva julkisoikeudellinen yhdistys, jonka oikeudellisesta erityisasemasta on Suomessa säädetty lailla (238/2000) sekä sen nojalla annetulla tasavallan presidentin asetuksella (827/2017). Suomen Punaisen Ristin tehtävänä on tukea ja avustaa maan viranomaisia niin rauhan kuin sodan ja aseellisten selkkausten aikana ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Suomessa Punainen Risti muun muassa ylläpitää ensiapu- ja muita valmiusryhmiä joka puolella maata, ja kohtaa avun tarpeessa olevia väestöryhmiä.

Oman varautumis- ja valmiustoimintansa lisäksi Suomen Punainen Risti koordinoi Vapaaehtoista pelastuspalvelua (Vapepa), jonka tehtävänä on tukea viranomaisia erityisesti sellaisissa tehtävissä, jotka vaativat paljon pelastushenkilöstöä. Näissä tilanteissa Vapepa toimii pyydettäessä, täydentäen ja tukien mm. poliisi-, pelastus- sekä sosiaali- ja terveysviranomaisia. Suomen Punainen Risti toimii Vapepan yhdysjärjestönä ja koordinoi toimintaa yleisen vapaaehtoisen pelastustoiminnan osalta.

1. Varautuminen

Yhteistoiminta

Selonteon mukaan vakaviin ja laajoihin häiriöihin varaudutaan suomalaisen kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallin mukaisesti viranomaisten, elinkeinoelämän ja kolmannen sektorin yhteistyöllä.

On ymmärrettävää, että selonteossa mainituissa uhkissa (suuronnettomuus, isojen väkijoukkojen väkivaltainen liikehdintä, vaikuttaminen kriittiseen infrastruktuuriin ja terroristinen isku) korostuu lyhytkestoisuus ja äkillisyys. Viime vuosien kokemusten perusteella on kuitenkin selvää, että myös sisäistä turvallisuutta uhkaavat ilmiöt ovat ennakoimattomia, pitkäkestoisia ja laaja-alaisia. Tämä tarkoittaa erityisiä vaatimuksia valmiustoiminnan johtamiseen, resursointiin, päätöksentekokykyyn sekä yhteistyöhön.

Suomen Punaisen Ristin näkemyksen mukaan ennakoimattomaan tilanteisiin varautuminen on yhteistyötä. On tärkeää, että myös tulevaisuudessa järjestöjen toimintaedellytykset on turvattu. Kansalaisyhteiskunnan ja sen eri toimijoiden varautumisosaamiseen ja yhteistyöhön tulee panostaa. **Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, ettei lainsäädännöllä vaikeuteta toimintaa ja että resurssit turvataan. On tärkeää, että päätöksentekijät tekevät päätöksiä ja lähettävät selkeitä viestejä siitä, että yhteisvastuun ja auttamisvalmiuden ylläpito on tärkeä osa suomalaista kriisinkestävyyttä.**

Kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyö nykyistä enemmän viranomaisten tukena ja koordinaatiossa normaaliolojen lisäksi häiriötilanteiden ja poikkeusolojen aikaisessa toiminnassa on tärkeä selonteon kirjaus. Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että kirjaus täsmentyy selkeäksi tavoitteeksi yhteistoimintaan ja toiminnan kehittämiseen sekä viranomaisten että kansalaistoimijoiden tarpeisiin.

Oleellista on tunnistaa ennalta ne tehtävät, joissa järjestöjen voimavaroja voidaan hyödyntää, suunnitella tarvittava yhteistoiminta ennalta ja varata siihen tarvittavat resurssit. Koronakriisin yksi oppi on ollut, että strategiseen kansalaisille suunnattuun viestintään ei ollut yhteisesti sovittua toimintamallia. Siten myöskään järjestöjen kykyä esimerkiksi tukea oikean tiedon välittämistä ei pystytty täysimääräisenä hyödyntämään.

Häiriötilanteisiin varautuminen edellyttää, että **järjestöt ovat jatkuvasti ja kattavasti mukana toiminnassa, olipa kysymys tilannekuvan muodostamisesta, harjoituksista, suunnittelusta tai arvioinnista**. Ainoastaan jatkuvan yhteistyön kautta viranomaisilla on riittävän kattava kuva kaikista saatavilla olevista auttamisvalmiuden resursseista. Häiriötilanteisiin varautumista voitaisiin tehostaa esimerkiksi järjestämällä enemmän yhteisiä koulutuksia sekä valmiusharjoituksia, joihin kutsutaan viranomaisten lisäksi mukaan kaikki keskeiset turvallisuus-, pelastus- ja valmiusalan järjestöt.

Myös lainsäädännössä on tärkeää varmistaa sujuva yhteistoiminta niissä tehtävissä, joissa järjestökenttä voi viranomaisia tukea, jotta tositilanteessa ei huomata, että toimivalta tai lainsäädäntö estää tehokkaan yhteistoiminnan. Lainsäädännön osalta **Suomen Punainen Risti pitää hyvänä, että tuleville hyvinvointialueille on annettu vahva rooli alueellisen ja paikallisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin tukemisessa ja että kuntien kykyä tehdä turvallisuustyötä vahvistetaan.** Järjestöillä on merkittävä rooli paikallisen ja alueellisen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisessä.

Suomalainen tapa on rakentaa eri toimialojen yhteistoimintaa helpottavia konsepteja ja malleja, kuten yhteiskunnan kokonaisturvallisuus. **Varautumisessa vakaviin kriiseihin, joissa sotilaallisen voiman käyttö ei ole poissuljettu, on turvattava korostetusti siviili- ja sotilastoimijoiden selkeät roolit kansainvälisen oikeuden erotteluperiaatteen mukaisesti.** Mahdollisen sotilaallisen konfliktin tai voimankäytön tai sen uhkan varalle sisäisen turvallisuuden viranomaisten ja muiden toimijoiden rooli on keskeinen erityisesti väestönsuojelussa ja siviiliväestön suojaamisessa. Eduskunnan on korkeimpana lainsäätäjänä osaltaan huolehdittava, että tähän liittyvät säädökset ja ohjeet pidetään ajan tasalla ja että niiden toimeenpano ei rapaudu hallinnon muutosten tai resurssiniukkuuden myötä.

Varautumista on tarve kehittää valtakunnallisesti yhtenäisten periaatteiden mukaisesti. Koronakriisi on nostanut esille tarpeen ymmärtää kriisien laaja-alaisia vaikutuksia yhteiskunnassa. **On tärkeää, että varautumisen suunnittelu- ja toimeenpanovastuu on jatkossakin selkeästi siviilitoimijoilla**, kuten pelastustoimi, kunnat, poliisi, sote-viranomaiset ja järjestöt. Suomen Punainen Risti katsoo, että paikalliseen varautumiseen liittyviä koulutuksia ja harjoituksia tulisi järjestää lähtökohtaisesti siviilitoimijoiden toimesta, jotta toimijoiden vastuuta erottaa siviili- ja sotilastoiminta yhä monimutkaisemmassa toimintaympäristössä ei hämärretä.

Poikkihallinnollinen toimintatapa sekä tiivis yhteistyö kolmannen sektorin kanssa on tärkeää.

Materiaalinen valmius

Selonteossa on oikein nostettu esille, että yhteiskunnan yleistä varautumista häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin sekä poikkihallinnollista yhteistyötä tulee edelleen kehittää koronaviruspandemiasta saatujen kokemusten perusteella. **Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että selonteossa nostetaan vahvasti esille materiaalisen varautumisen ja huoltovarmuuden merkitys, jotka kuuluvat keskeisesti näihin kokemuksiin.** Suomen Punaisella Ristillä on erinomaista osaamista logistiikasta, hankinnoista ja materiaalisen apuun varautumisessa. Teemme sopimuksellista yhteistyötä Huoltovarmuuskeskuksen kanssa ja olemme parhaillaan päivittämässä tätä sopimusta niin, että pystymme tuottamaan kansallista lisäarvoa paremmin.

Haavoittuvat ryhmät

Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että selonteossa todetaan selkeästi se, että haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kykyä selviytyä häiriötilanteessa parannetaan mm. huomioimalla heidät osana varautumista ja valmiussuunnittelua. Suomen Punaisen Ristin paikalliset osastot ja piirit tekevät nykyisellään lähes ainoina järjestötoimijoina valmiussuunnittelua. Tämä tarkoittaa erityisryhmien tunnistamista ennalta ja yhteyksien rakentamista. Suunnittelua ei voi tehdä ilman vähemmistöjen ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten mukaanottoa. Heidän huomioimisensa on myös välttämätöntä yhteiskunnallisen luottamuksen säilyttämiseksi. **Selonteon on linjattava selkeästi se, että apua saavat kaikki taustastaan ja voimavaroistaan riippumatta.** Kyse on myös saavutettavuudesta: pystymmekö yhteiskuntana viestimään muunkielisille oikeaa ja luotettavaa tietoa nopeasti ja tehokkaasti myös kriisitilanteessa.

Kansainvälinen apu

Vakaviin kriiseihin varautumisen osana Suomella tulee olla valmius lähettää ja vastaanottaa kansainvälistä apua. Tämä tarkoittaa suunnittelua, harjoittelua ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Erityisesti Pohjoismainen ja Baltian alueen yhteistyö on tärkeää. **Suomen Punainen Risti korostaa olemassa olevien valmiuksien järkevää hyödyntämistä niin, ettei EU:n pelastuspalvelumekanismilla tai rescEU-rahoituksella rakenneta humanitaarisen avun mekanismien kanssa päällekkäistä järjestelmää** vaan jossa EU:n resursseilla pystytään täydentämään olemassa olevia varautumisen kapasiteetteja. Edelleen on tärkeää huolehtia siitä, ettei valmiustoiminta ja auttaminen politisoidu tilanteessa, jossa esimerkiksi eurooppalaiset valtiot ovat entistä vahvemmin kehittämässä yhteisiä valmiuksia ja lähettämässä apuaan vaikeisiin kriiseihin.

Valmiuden rahoitus

Sisäisen turvallisuuden toimijoiden resurssien turvaaminen on yksi Eduskunnan tehtävistä. Selonteossakin mainittu luottamuksen edistäminen kansalaistoiminnalla ja osallisuutta lisäämällä on tärkeä tavoite. **Se vaatii pitkäjänteistä ja pysyvää resurssointia sisäistä turvallisuutta tukevaan järjestötoimintaan. Vuosittain haettavat epävarmat rahoitukset eivät edistä yhteiskunnan turvallisuutta parantavan toiminnan kehittämistä tai pitkäjänteisyyttä.**

Järjestöjen kokonaisturvallisuutta tukevan varautumis- ja valmiustyön rahoituksen tulevaisuus on epävarmaa muuttuneessa rahoitusympäristössä. Kansalaisyhteiskunnan aktiivisemman osallistumisen vahvistamiseksi sisäisen turvallisuuden vahvistamisessa on oleellista varmistaa myös valmius- ja varautumisjärjestöjen rahoitus.

Esimerkiksi Vapepan piirissä toimii yli 10 000 vapaaehtoista, jotka ovat viranomaisten käytettävissä tarvittaessa. Työtä rahoitetaan pääasiassa STEA-rahoituksella, jonka tulevaisuus on tällä hetkellä kaikilta osin hyvin epävarmaa. **Epävarmuus koskee korostetusti varautumis- ja valmiustyötä, jonka ei katsota istuvan STEA-rahoitusta saavan kokonaisuuden alle.**

Mikäli Veikkauksen tuottojen kautta rahoitettava varautumis- ja valmiustoiminta on uhattuna, on välttämätöntä löytää ratkaisu sille, miten tulevaisuudessa järjestetään laajaa vapaaehtoiskenttää edellyttäviin tilanteisiin varautuminen ja varmistetaan viranomaisten tarvitsemien koulutettujen ja hälytysvalmiudessa olevien vapaaehtoisten toiminta tarvittaessa. Etenkin haja-asutusalueiden turvallisuudelle vapaaehtoisten käytettävyys on keskeinen osa turvallisuutta.

2. Kansalaisten turvallisuustaidot

Selonteossa on varsin kattavasti arvioitu arjen turvallisuuden tilaa ja siihen liittyviä näkökulmia, kuten liikenneturvallisuutta, rikollisuutta tai turvallisuuden kokemusta. **Selonteossa ei kuitenkaan ole juurikaan huomioitu niitä toimia, joita kansalaiset itse voivat tehdä oman turvallisuutensa eteen.**

Arjen turvallisuuden vahvistaminen edellyttää yhteisöjen ja niiden jäsenten turvallisuustaitojen ja verkostojen vahvistamista. Turvallisuustaitojen merkitys korostuu erityisesti, koska turvallisuus- ja pelastuspalvelut keskittyvät ja vähentyvät, jolloin avuntuloaika kasvaa.

Tämän vuoksi on tärkeää lisätä ja vahvistaa ihmisten omia valmiuksia omaehtoiseen turvallisuuden ylläpitämiseen. Tähän kuuluvat arjen riskienhallintaan liittyvät toimet sekä toiminta hätätilanteissa. Myös varautuminen pitkäkestoiseen yhteiskunnan häiriötilanteeseen on huomioitava. Ilmastonmuutoksen aiheuttamiin häiriöihin varautuminen kansalaistasolla on entistä tärkeämpää, ja esimerkiksi sähkökatkot voivat osoittautua merkittäviksi häiriöiksi, kun yhteiskunnan erilaisia palveluita ja tiedonjakamista digitalisoidaan. Tällöin kansalaisten omat selviytymistaidot nousevat keskiöön.

Monien järjestöjen, mukaan lukien Suomen Punaisen Ristin, tavoitteena on edistää ihmisten taitoja, tietoja ja osaamista arjessa ja eteen tulevissa tilanteissa. Koulutuksissa hankitaan arjen turvallisuustaitoja, kuten kotivara-, ensiapu- ja alkusammutustaitoja, joista on laajasti hyötyä koko yhteisössä. Kansalaisten oman turvallisuusosaamisen kehittämiseen tarvitaan kuitenkin rahoitusta, jota on ollut vaikea saada. Hankerahoitusinstrumentteihin tulisikin saada enemmän sellaisia mahdollisuuksia, joissa ihmisten omien valmiuksien parantamiseen tähtäävät hankkeet saadaan menestymään nykyistä paremmin.

Turvallisuusviestinnällä tulee pyrkiä vaikuttamaan ihmisten osaamiseen sekä asenteisiin. Koulujen ja järjestöjen tarjoama koulutus, valmennus ja toiminta tulisi nähdä vahvemmin osana ennalta ehkäisyä sekä turvallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä

vahvistajana toimijana. Tämä sisältää myös tapaturmien ehkäisystä kertomisen, ensiaputaitojen opettelemisen sekä vaara- ja onnettomuustilanteissa toimimisen.

3. Turvallisuuden tunne

Selonteossa on useassa kohdassa erityisen hyvin huomioitu, että turvallisuuteen vaikuttaa aivan keskeisesti kansalaisten kokema turvallisuuden tunne. Turvallisuuden tunteella on suuri merkitys yksilöiden mielenterveyteen, jaksamiseen ja osallisuuden kokemuksiin sekä siihen, miten ihmiset kokevat luottamusta toisiinsa ja viranomaisiin.

Turvallisuuden tunne on osin subjektiivista, mutta sen vahvistumiseen voidaan vaikuttaa monin eri tavoin myös poliittisen päätöksenteon kautta. **Keskeistä on ihmisten luottamus toisiinsa sekä yhteiskunnan turvaverkkoihin.** Ihmisten keskinäisen luottamukseen voidaan vaikuttaa mm. vahvistamalla osallisuuden kokemusta sekä yhteisöjen sisäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tarjoamalla avointa, faktapohjaista tietoa yhteiskuntaa koskettavista haasteista.

Selonteossa todetaan, että syrjäytyminen, sosiaalinen pahoinvointi ja moniongelmaisuus ovat yhä Suomen sisäisen turvallisuuden suurimpia uhkia, ja että eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kokema sekä mitattu turvallisuus ovat huonompia kuin väestöllä keskimäärin. Syrjäytymistä ja eriarvoisuuden kasvua tuleekin jatkuvasti vähentää sekä toimeenpanna erilaisia keinoja osallisuuden lisäämiseksi ja **pidämme hyvänä, että selonteossa on selkeästi tuotu esiin, että viranomaisten toiminnan painopistettä siirretään yhä voimakkaammin reaktiivisista palveluista ennalta ehkäisyyn ja varhaiseen tukeen** monialaisesti yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa.

Osallisuuden tunteen lisääminen edellyttää paitsi, että saavutamme entistä paremmin ne, jotka syystä tai toisesta ovat syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa yhteiskunnasta, myös että pyrimme **lievittämään kokemusta osattomuudesta, kuten yksinäisyyttä.**

Lisäksi eriarvoistumiskehityksessä on huomioitava erityisesti ulkomaalaistaustaisten henkilöiden, turvapaikanhakijoiden ja paperittomien turvallisuuden tunne. Tähän vaikuttavat tällä hetkellä useat epäkohdat, jotka ovat suurilta osin suoraan poliittisen päätöksenteon ratkaistavissa.

Lopuksi huomioimme, että turvallisuuden tunteeseen vaikuttavat myös aikaisemmista tai muista kriiseistä saadut kokemukset turvallisuudesta. Sen vuoksi suunnittelussa ja yhteisessä varautumisessa pitää ottaa entistä selkeämmin esille myös **kriisi- ja onnettomuustilanteesta palautuminen**, jota ei selonteossa ole juuri käsitelty. Viranomaistoiminnan lisäksi tässä on kansalaisyhteiskunnan toimijoilla tärkeä rooli luottamuksen ja turvallisuuden palauttamisessa tarjoamalla ohjausta, neuvontaa ja yhteisiä tiloja tilanteen käsittelemiseksi ja purkamiseksi.

4. Faktapohjaisen tiedon jakaminen

Digitaalisten välineiden voimakkaan kasvun ja mediakentän laajenemisen seurauksena saatavilla olevan tiedon määrä on moninkertaistunut. Epävarmuus siitä, mikä on totta ja mikä ei, vaikuttaa osaltaan turvallisuuden tunteeseen. Poliittisen päätöksenteon kautta tai viranomaistoimin on vapaassa yhteiskunnassa mahdotonta puuttua kaikkeen saatavilla olevaan tietoon. Turvallisuuden tunnetta voidaan kuitenkin vahvistaa

vahvistamalla kansalaisten omia kykyjä ymmärtää saamaansa tietoa, sekä jakamalla avoimesti ja laajasti oikeaa tietoa.

Viranomaislähtöisen viestinnän on oltava selkeää ja helposti saavutettavaa. Tarvittaessa tulee voida käyttää muita kumppaneita tiedon jakamiseen, paikallisesti myös esimerkiksi järjestöjen kautta. Tämän toteuttamiseksi on tärkeää, että viranomaiset yhdessä järjestöjen kanssa kehittävät yhteistoimintamalleja, joiden avulla voidaan ennakoivasti sopia tiedonvälityksen keinoista.

Ilmastonmuutosta on selonteossa käsitelty sen aiheuttamien seurausten kautta. Kokonaan huomiotta jää kuitenkin sen aiheuttama turvattomuuden tunne: ilmastonmuutoksesta johtuva huoli on kasvanut erityisesti nuorten parissa jyrkästi ja on yleisimpiä turvattomuuden tunnetta aiheuttavia ilmiöitä. Nuoret suhtautuvat omaan tulevaisuuteensa varsin valoisasti, mutta luottamus maailman tulevaisuuteen on heikentynyt selvästi. Erityisesti nuorten turvallisuuden tunteen vahvistamiseksi yksittäisenä teemana tulee panostaa ilmastomuutokseen liittyvän faktapohjaisen tiedon jakamiseen, ja **painottaa käytettävissä olevia keinoja, joilla muutosta saadaan hillittyä ja joilla ilmastonmuutoksen aiheuttamiin seurauksiin voidaan varautua.**

5. Laajamittainen maahantulo

Selonteossa todetaan, että vuoden 2015 kokemukset ovat parantaneet suomalaisen yhteiskunnan varautumista laajamittaisen maahantulon tilanteisiin. Näihin varautumista edistetään selonteon mukaan viranomaisten roolien selkeydellä ja hyvällä keskinäisellä yhteistyöllä, tilanteiden ennalta harjoittelulla ja hyvällä viestinnällä.

Näiden sinänsä hyvien kirjausten lisäksi Suomen Punainen Risti huomioi, että vuoden 2015 seurauksena turvapaikanhakijoiden vastaanottotoiminnan toimintaympäristö on merkittävästi muuttunut sekä toimijoiden, että avunsaajien näkökulmasta. Erityisesti vuoden 2016 aikana tehtiin reaktiivisesti lukuisia nopealla syklillä valmisteltuja turvapaikanhakijoiden oikeusturvaan ja asemaan vaikuttavia lainsäädäntömuutoksia, joita on seuraavina vuosina hiljalleen purettu tai muutettu. Myös vastaanottotoimijoiden kenttä on aikaisempaa hajanaisempi.

Kuten selonteossakin on todettu, laajamittaisen muuttoliikkeen paine tulee varsin todennäköisesti kasvamaan tulevina vuosina ilmaston- ja ympäristönmuutoksen sekä Euroopan lähialueilla syntyvien ja jatkuvien konfliktien vuoksi. **Suomen Punainen Risti toivoo, että varautumisessa huomioitaisiin entistä kattavammin myös avunsaajien asema niin, että vuosien 2015-2016 kaltaisilta nopeilta muutoksilta voitaisiin välttyä. Laajamittaisen maahantulon seurauksena ja usein resurssien säästämiseksi tehdyt heikennykset perusoikeuksiin näyttäytyvät helposti hätiköidyiltä, eivätkä ole omiaan edistämään kuvaa Suomesta kaikille turvallisena ja perusoikeuksia kunnioittavana maana.**

Kristiina Kumpula
pääsihteeri